

Małgorzata Krakowiak **Mierzenie się z esejem**

Studia nad polskimi badaniami eseju literackiego

Dlaczego, mimo wszystko, tak wielu współczesnych autorów: znanych i nieznanych, profesjonalistów i amatorów, chętnie przyznaje się do pisywania esejów, choć skutki przynosi to różne? Przypomnijmy powody: Esej wciąż zachowuje atrakcyjność ze względu na tradycyjnie nobilitujący twórcę charakter, więc nęci wielu. Esej jest trudną formą, więc nie każdemu i nie zawsze się udaje. Esej wydaje się formą łatwą i aktualną ze względu na przynależne mu subiektywizm i amorficzność, więc rzesze domorosłych „eseistów” szarżują i... w szarżach giną. I jeszcze jedno: Słowo „esej” stało się modne. Zaczęto je traktować jak kalkę z angielszczyzny i – w konsekwencji – obejmować nim prywatne zapiski, wypracowania szkolne, teksty literackie i popularnonaukowe. Nastąpiło ogromne rozszerzenie znaczenia słowa. To popularna dziś tendencja językowa. (Dość przypomnieć dzieje „generacji”, „galerii”, „epifanii”). Niestety, wraz z rozszerzaniem znaczeń słowa tracą funkcjonalność. Funkcja komunikacyjna ustępuje bełkotowi.

Tak samo jak nie warto dążyć do zewnętrznego ograniczania literatury, tak też nie warto bez zastanowienia majstrować przy języku – również subkodzie genologicznym – to szkodzi zarówno ubożącemu systemowi językowemu, jak i jego użytkownikom, którzy jeszcze chwila i zaczną mówić o *Panu Tadeuszu* – story, a o *Samochwale* Brzechwy – np. tragedia, bo przecież „to tylko słowa”.

Fragment ze s. 156-157

Wróćmy w tym miejscu do wyjaśniania tytułu. Mimo wielości tekstów dotyczących eseistyki status genologiczny, a nawet ontologiczny eseju pozostaje niedookreślony. Czy wolno więc mówić o nauce, której przedmiot jest tak nieprecyzyjnie wskazywany? Jednak za pasjonujące zjawisko uchodzić może publikowanie kolejnych monografii twórczości eseistycznych, jak i monografii literatury – nazwijmy ją na razie – „okołoesleistycznej”. Wielu współczesnych badaczy literatury, wciąż coraz młodszych, chętnie pisuje zarówno o konkretnych esejach, jak i o eseju jako takim. (Ta książka również będzie reprezentowała podobną klasę zjawisk). [...] „Mierzenie się z esejem” oznaczać ma sprawdzanie i porównywanie jego teorii. Ale to nie wszystko. Przyjmując optymistyczne założenie, że udaje się zdefiniować esej, a więc i ustalić jakiś jego wzorzec, można przyjrzeć się również granicom „esejotwórstwa”, czyli – wychodząc od archaicznej metody „przymierzania” konkretnego tekstu do danego wzoru, dojść do współczesnej refleksji dotyczącej rozpowszechniania się eseju jako formy i jako nazwy. Warto bowiem podkreślić, że kariera słowa „esej” w polszczyźnie wiąże się z licznymi nieporozumieniami i nadużyciami.

Fragment ze s. 8

Mierzenie się z esejem

Pamięci Marianny Krakowiak

NR 3002

Małgorzata **Krakowiak**
Mierzenie się z esejem
Studia nad polskimi badaniami eseju literackiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2012

[Kup książkę](#)

Redaktor serii : Studia o Kulturze
Tadeusz Miczka

Recenzent
Krzysztof Dybciak

Spis treści

O tytule książki	7
----------------------------	---

Obecność eseju w literaturze polskiej (ujęcie historyczne)

Pytanie o początki	13
Dygresja o miejscu Brzozowskiego	21
Esej w świadomości literackiej w dwudziestoleciu międzywojennym . . .	30
Esej w diasporze literackiej	44
Emigracja	54
Kraj	67
Krajowe badania nad eseistyką (od lat 40. do początku 80. XX wieku) .	85
Droga ku scaleniu i dekadzie eseistyki	103

W kręgu teorii

Uzasadnienie zmiany optyki	131
Problemy nazewnicze i ich skutki	133
Literackość czy Nieliterackość eseju?	160

Ewolucja poglądów na gatunek	190
Granice i ekspansywność formy. Eseizacja	217
Próby klasyfikacji oraz domniemane kierunki ewolucji formy	239
Informacja bibliograficzna	263
Zestawienie wykorzystanych źródeł	265
Indeks osobowy	281
Summary	291
Zusammenfassung	293

O tytule książki

Co to znaczy „mierzyć się z esejem”? Wskazania słownikowe sugerowałyby dorównywanie esejowi bądź konkurowanie z nim¹. Czy zatem niniejszy tekst miałby, w zamiarze autorki, uchodzić w oczach Czytelnika za esej? Bynajmniej. Od wielu już lat obserwuję w życiu literackim rosnące zainteresowanie esejem. Przybiera ono rozmaite formy. Po pierwsze, oznacza chętnie czytanie tekstów określanych tym właśnie mianem. Po wtóre, upowszechnia się przeświadczenie o dostępności formy piszącym, niekoniecznie „zawodowym” literatom i w związku z tym coraz liczniejsze wydaje się grono eseistów. Po trzecie wreszcie, przejawia się w bujnym rozwoju piśmiennictwa naukowego i popularnonaukowego, dotyczącego eseju. W literaturze przedmiotu można nawet odnaleźć dość ryzykowny termin, oznaczający odrębną dziedzinę wiedzy: „esejologia”. Co jest ryzykownego w postulowaniu nauki o eseju?

¹ Znamienny jest cytat ilustrujący użycie tego czasownika, zamieszczony w haśle słownikowym przez Lindego i powtórzony w słowniku warszawskim. Jest to zdanie z tłumaczonej przez Dmochowskiego *Iliady*:

„Z walecznym Hektorem mierzyć się wzajemnie,

Czy ja zginę od niego, czy też on ode mnie.” [Il. 2, 241]

Zob. M.S.B. Linde: *Słownik języka polskiego*. T. 3. Lwów 1857, s. 100; *Słownik języka polskiego*. Red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki. T. 2. Warszawa 1902, s. 960.

To właśnie znaczenie interesującego nas czasownika, oznaczające dorównywanie, konkurowanie, zmaganie się, odnotowują zarówno dawne, jak i najnowsze słowniki języka polskiego. Por. też np. *Słownik języka polskiego*. T. 4. Red. W. Doroszewski. Warszawa 1963, s. 652; *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*. T. 21. Red. H. Zgółkowa. Poznań 1999, s. 126; *Słownik współczesnego języka polskiego*. T. 2. Red. B. Dunaj. Kraków 2000, s. 440.

Wróćmy w tym miejscu do wyjaśniania tytułu. Mimo wielości tekstów dotyczących eseistyki status genologiczny, a nawet ontologiczny eseju pozostaje niedookreślony. Czy wolno więc mówić o nauce, której przedmiot jest tak nieprecyzyjnie wskazywany? Jednak za pasjonujące zjawisko uchodzić może publikowanie kolejnych monografii twórczości eseistycznych, jak i monografii literatury – nazwijmy ją na razie – „okołoesistycznej”. Wielu współczesnych badaczy literatury, wciąż coraz młodszych, chętnie pisuje zarówno o konkretnych esejach, jak i o eseju jako takim. (Ta książka również będzie reprezentowała podobną klasę zjawisk). Wszyscy oni starają się wpisać esej w jakiś system pojęciowy, w jakąś metodologię i w jej ramach ustalić ów dyskusyjny przedmiot nauki. Same zaś eseje cechuje wyjątkowa elastyczność: z łatwością poddają się badawczej i interpretacyjnej „zdradzie”.

„Mierzenie się z esejem” oznaczać ma sprawdzanie i porównywanie jego teorii. Ale to nie wszystko. Przyjmując optymistyczne założenie, że udaje się zdefiniować esej, a więc i ustalić jakiś jego wzorzec, można przyjrzeć się również granicom „esejotwórstwa”; czyli – wychodząc od archaicznej metody „przymierzania” konkretnego tekstu do danego wzoru, dojść do współczesnej refleksji dotyczącej rozpowszechniania się eseju jako formy i jako nazwy. Warto bowiem podkreślić, że kariera słowa „esej” w polszczyźnie wiąże się z licznymi nieporozumieniami i nadużyciami.

Gdy pozostawi się na boku, nie dla wszystkich przecież interesujące, rozważania teoretycznoliterackie, to okaże się, że w poszczególnych narodowych historiach literatury eseistami bywali znakomici pisarze – znani i uznawani. Uwaga ta dotyczy też oczywiście polskiej literatury. Pozostawione przez owych eseistów teksty są nieustająco czytane, bo stanowią żywy składnik literackiej tradycji, źródło inspiracji i punkt odniesienia. Bywają przedmiotem nie jednorazowej lektury, ale stałej fascynacji. W zetknięciu się z utworami uznawanymi za arcydzieła, tytułowe „mierzenie się z esejem” znaczyć będzie metaforycznie: mocowanie, zmaganie się z intelektualną i artystyczną propozycją eseisty, wobec której czytelnik nie może pozostać obojętnym, albowiem wymaga ona podjęcia dialogu.

Szeroko pojęte piśmiennictwo dotyczące „eseistyki w ogóle” stanowi niezmiernie rozległy obszar. Coraz częściej chyba uświadamiają to sobie

kolejni adepci esejologii, których artykuły i książki miewają charakter rekapitulacyjny². Dąży się do zaprezentowania możliwie pełnego stanu badań, niejednokrotnie kosztem ograniczonych konkluzji. Nieustannie przyrastający stan wiedzy o eseistyce uświadamia badaczom zagadnienia potrzebę ciągłych poszukiwań, a może również zniechęcać – szczególnie wtedy, gdy efektem owych dążeń będzie jedynie stwierdzenie, że prezentowane teorie i opisy w każdym niemal punkcie się wykluczają.

Warto sięgnąć po jeszcze jedno słownikowe tłumaczenie czasownika „mierzyć się”. Otóż znaczy on także ‘nie poddawać się przeciwnościom, przewyżczać trudności’³. Cóż innego pozostaje bowiem autorce kolejnej wypowiedzi „okołoeseistycznej”? Jedno tylko: pokornie zawęzić przedmiot badań tak, by móc go odpowiedzialnie ogarnąć i zweryfikować, oraz postarać się sprostać trudnościom interpretacyjnym. W niniejszym opracowaniu przyjrzę się zatem polskiej eseistyce, postrzeganej z perspektywy rodzimej refleksji badawczej.

* * *

W książce wyodrębnione zostały dwie perspektywy badawcze. Część zatytułowana *Obecność eseju w literaturze polskiej* zawiera historyczne ujęcie zagadnienia. Przyjęłam (motywując je) założenie, że świadome pisanie esejów – jako utworów wyraźnie odróżniających się od innych – przez polskich autorów datuje się od lat dwudziestych minionego wieku. Odrębną, równoległą wyodrębniającą się kwestią było zakorzenianie się nazwy „esej” w świadomości uczestników polskiego życia literackiego oraz rozmaite propozycje określenia jej zakresu. Prześledziłam, w ujęciu chronologicznym, badawcze i publicystyczne reakcje na pojawianie się kolejnych tekstów, określanych jako eseje. Wskazałam uwarunkowania historyczne, które w XX stuleciu zaważyły na rozwoju wiedzy o eseju polskim, tworzonym i czytowanym w warunkach zarówno swobodnego

² W tym miejscu warto wskazać następujące dokonania badawcze: R. Sendyka: *Nowoczesny esej. Studium historycznej świadomości gatunku*. Kraków 2006; A. Bicz: *Esej w polskiej nauce o literaturze*. W: „Prace Literackie”. T. 45. Red. M. Ursel. Wrocław 2005, s. 189–212.

³ *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny...*, s. 126.

przepływu idei, jak i stopniowo na powrót przewyższanej pod koniec wieku diaspory literackiej.

Część nazwana *W kręgu teorii* zawiera pięć przekrojowych ujęć eseju, traktowanego już jako określony model genologiczny. Analizując różne stanowiska teoretyczne oraz obserwując współczesne tendencje językowe, najpierw przedstawiłam nieporozumienia terminologiczne i zaproponowałam (w celu zyskania efektywności komunikacyjnej) uściślenie desygnatu nazwy. Ukazałam skomplikowane z dzisiejszego punktu widzenia uwarunkowania orzekania o literackości eseju. Utwierdziłam się w przekonaniu, że opowiadanie się za istnieniem – paradoksalnie precyzyjnego – modelu gatunkowego eseju jest uzasadnione. Opisałam wreszcie rozpowszechnianie się form pisarskich, wykształcających się z eseju literackiego w jego tradycyjnej postaci (która wciąż zyskuje nowe realizacje tekstowe). Dotyczy to zarówno opisywanej przez badaczy od dawna eseizacji najróżniejszych wypowiedzi, jak i hipotetycznej prognozy, dotyczącej znaczących trendów w polskiej literaturze współczesnej.

Indeks osobowy*

A

Adamowicz-Pośpiech Agnieszka
(tłum.) 140
Adamski Jerzy 123
Addison Joseph 141
Adorno Theodor W. 208
Albérés René-Marill 90
Ambrożewicz Zbigniew 47
Ampère André Marie 88
André Francis 227
Andres Zbigniew 187, 244
Andruchowycz Jurij 155
Andrzejewski Jerzy 46, 47, 73, 105
Arnold Matthew 140
Arystoteles 16, 208
Augustyn św. 245

B

Bacon Francis 22, 32, 42, 87, 88, 89,
97, 102, 139, 140
Baczyński Krzysztof Kamil 76
Balbus Stanisław 155, 214–215, 230,
253
Balcerzan Edward 82, 195, 215–216
Balzac Honoré de 170

Barańczak Stanisław 55
Barthes Roland 178, 181–182, 185, 233
Bartoszyński Kazimierz 213
Bassaj Maria (tłum.) 163
Bator Joanna 233
Bąkowska Elżbieta 106
Bąkowski Piotr 106
Beardsley Monroe 240
Benda Julien 27
Bereś Stanisław 56, 57, 58, 104
Bergamin José 39
Berger Bruno 205, 241, 242
Bernacki Marek 136, 201
Bernat Marek 122, 128, 201
Białoszewski Miron 225
Bicz Arkadiusz 9, 185, 201
Bielatowicz Jan 55, 64, 121
Bielska-Krawczyk Joanna 185
Bieńczyk Marek 233, 236, 257
Bieńkowska Ewa 99, 100, 123, 135, 236
Biran Maine de 175
Bismarck Otto von 113
Błaut Stanisław (tłum.) 99, 225
Błoński Jan 45, 67, 78, 84, 90–93, 94,
95, 98, 99, 105, 114, 116, 149

* Indeks nie obejmuje *Zestawienia wykorzystanych źródeł*.

- Boas Ralph P. 240
 Bobkowski Andrzej 56, 67, 69–70, 85, 127, 250
 Bobrowski Czesław 137–139, 140, 142
 Bocheński Adolf M. 75
 Bolecki Włodzimierz 92, 150, 153–154, 185, 186, 189, 206, 213, 236, 253
 Borejsza Jerzy 26, 27, 38–41, 42, 67, 95, 140
 Borowski Andrzej 144
 Bossuet Jacques-Bénigne 170
 Boy-Żeleński Tadeusz 13, 14, 15, 30, 31, 135, 227
 Brandys Kazimierz 74
 Braun Fritz 245
 Breza Tadeusz 41–43, 67, 78, 91, 95
 Brodziński Kazimierz 19
 Brodzka-Wald Alina 108, 186, 249
 Brzechwa Jan 157
 Brzozowski Stanisław 21–29, 92, 153
 Budzyńska-Daca Agnieszka 232
 Bujnicki Tadeusz 103–104, 120, 121, 249
 Bujnowski Józef 16, 59–60, 97, 98, 121, 134, 239, 240
 Burek Tomasz 84, 106, 128, 221–225
 Burska Lidia 108, 186
 Burzyńska Anna 178
- C**
 Cat-Mackiewicz Stanisław 258
 Chałasiński Józef 74
 Chlipalski Krzysztof 47
 Chmielewska Katarzyna 253
 Chopin Fryderyk 19
 Chwin Stefan 82–83, 103, 233
 Cichy Michał 58
 Ciechanowicz Jerzy 231–232
 Cieszkowski Ludwik 19
 Coelho Paulo 234
 Coleridge Samuel 140
 Compagnon Antoine 186
 Conrad Joseph 62, 71, 194
 Cudak Romuald 191, 199, 214
 Cuddon John A. 141
 Culler Johnatan 163
 Cyceron 16, 17
 Cywiński Bohdan 249
 Czaja Dariusz 233
 Czaplewicz Eugeniusz 126, 177
 Czapska Maria 249
 Czapski Józef 33, 54, 56, 67, 71, 117–118, 119, 124, 125, 175, 186, 209, 210, 249, 261
 Czarnik Oskar S. 108
 Czartoryski Adam Kazimierz 19
 Czaykowski Bogdan 45
 Czerniawski Adam 45
 Czerwińska Elżbieta 122
 Czubała Henryk 237, 238
 Czub-Rojewska Jadwiga 144
- Ć**
 Ćwikliński Krzysztof 127
- D**
 Daniel Robert 240
 Daniell B. 164
 Danilewicz-Zielińska Maria 50, 55, 56, 57, 59, 60, 67, 107, 121
 Dante Alighieri 170
 Dąbrowska Maria 78, 91
 Dąbrowski Stanisław 176, 182–183, 184, 186, 187, 212–213, 219
 Defoe Daniel 61, 141
 Derrida Jacques 150, 178, 179, 233

Dębska-Kossakowska Aleksandra 185
 Dmochowski Franciszek Ksawery 7
 Dobosz Andrzej 90, 94–95, 96
 Dobrowolski Antoni B. 72
 Dobrowolski Tadeusz 71, 74
 Dołęga-Mostowicz Tadeusz 83
 Dorn Marek 51
 Doroszewski Witold 7
 Dufrenne Mikel 179
 Dunaj Bogusław 7
 Dunikowski Xawery 72
 Dunin Kinga 257
 Dürer Albrecht 147
 Dybciak Krzysztof 50, 56, 59, 60, 92,
 98–99, 102, 104–105, 106, 107,
 121–122, 123, 126–127, 135–136,
 147, 201, 203–204, 205, 206, 218,
 235, 250–251
 Dygat Stanisław 74
 Dziadek Adam 236
 Dzierżyński Feliks 70

E

Eco Umberto 139
 Einstein Albert 194
 Ellis John M. 162–163
 Elzenberg Henryk 33, 79, 234, 254, 256
 Emerson Ralph W. 170

F

Faulkner William 74
 Feldman Józef 72
 Fik Ignacy 41
 Fik Marta 94, 105, 116
 Fish Stanley 178
 Fiut Aleksander 105
 Flaszen Ludwik 67, 90, 93–94, 95, 96,
 225

Florio John 140
 Folkierski Władysław 63
 Foucault Michel 150, 152, 233
 Franciszek św. (właśc. Bernardone
 Giovanni) 168
 Frankowiak Anita 230
 Fryde Ludwik 27, 172, 189

G

Gauguin Paul 194
 Gazda Grzegorz 136, 200
 Geertz Clifford 212, 233
 Genet Jean 258
 Gębala Stanisław 54, 56, 58, 185, 248–
 250
 Giedroyc Jerzy 57, 58
 Gierek Edward 82
 Glinka Ksawery 249
 Głowala Wojciech 41, 97, 98, 102, 134,
 172, 173, 175, 176, 202–203, 205,
 208, 209, 217, 224, 240, 241
 Głowiński Michał 26, 92, 195, 196,
 259
 Goebbels Joseph 78
 Goethe Johann W. 164, 193
 Gołubiew Antoni 75, 76
 Gombrowicz Witold 55, 57, 58, 85,
 116, 225, 229, 249, 250
 Gomułka Władysław 82
 Gondowicz Jan 94
 Gontarz Beata 157, 263
 Gorbaczow Michaił 258
 Gotowski B. 137–138
 Górnicki Łukasz 19, 97, 122
 Górski Konrad 75
 Greenblatt Stephen J. 233
 Gretkowska Manuela 257
 Grochowski Grzegorz 213

Grodzki Bogusław 236–237
 Gruszka Monika 156
 Grzmil-Tylutki Halina 192–193
 Grzybowski Konstanty 72

H

Handke Mirosław 146
 Hartman Geoffrey 163
 Haupt Zygmunt 67, 236
 Heck Dorota 18, 19, 26, 46, 146, 178,
 200, 207, 219–220, 234, 247, 252
 Heidegger Martin 238
 Heistein Józef 100, 222–223
 Herbert Zbigniew 79, 145, 186, 231,
 233, 236
 Herling-Grudziński Gustaw 55, 56,
 57, 58, 67, 84, 118, 119, 120, 125,
 185, 186, 188, 189, 229–230, 243–
 244, 249
 Hertz Paweł 74, 128
 Heska-Kwaśniewicz Krystyna 230, 257,
 263
 Hilsbecher Walter 99, 225
 Himmler Heinrich 70
 Hindemith Paul 147
 Hitler Adolf 70, 78
 Hnidiuk Jacek 187
 Holmes Olivier W. 36
 Holzer Jerzy 111
 Homer 66, 170
 Horacy 162
 Hugo Victor 100, 164, 223
 Huizinga Johan 75
 Humboldt Alexander von 164
 Hume David 32, 87, 88, 102
 Hutnikiewicz Artur 50

I

Ingarden Roman 168

Irzykowski Karol 15, 27, 36, 181, 221,
 223
 Iwaszkiewicz Jarosław 74, 75, 78, 79,
 91

J

Jagielski Mieczysław 109
 Janion Maria 84, 221, 233
 Janta Aleksander 249
 Januszkiewicz Michał 167, 186
 Jarczyńska Maria 71
 Jaroński Zbigniew 84
 Jaruzelski Wojciech 109–110
 Jarzębski Jerzy 50, 57, 60, 114
 Jasienica Paweł (właśc. Beynar Leon
 Lech) 75–76, 80
 Jasińska-Wojtkowska Maria 203, 251
 Jasiński Janusz 111
 Jastrun Mieczysław 74, 78, 91, 234
 Jeleński Konstanty 55, 118, 136, 249
 Jędrzychowska Maria 145
 Joyce James 221
 Julian Apostata 47
 Just Klaus G. 242

K

Kafka Franz 221
 Kałużyński Zygmunt 14, 16, 85, 133
 Kamińska Anna 234
 Kaniewska Bogumiła 180
 Kant Immanuel 47, 167–168
 Karłowicz Jan 7
 Karol XIV Gustaw (król) 117
 Karpiński Wojciech 107, 117, 118,
 120, 252
 Kartezjusz (właśc. Descartes René) 31,
 140, 245
 Kasperski Edward 167, 170, 180

Kasprowicz Jan 172
Kaszubski Przemysław 142–143
Katon Starszy 18, 78
Kawyn Stefan 26
Kaźmierczyk Adam 56
Keats John 170
Kępiński Antoni 80
Kieniewicz Stefan 75
Kijowska Kazimiera 150
Kijowski Andrzej 67, 84, 90, 113–114,
116, 150, 225
Kisiel Marian 45, 115
Kisielewski Stefan 76, 257–258
Klaczko Julian 19
Klecel Marek 122
Kleiner Juliusz 26, 173
Kołaczkowski Stefan 172
Kołąkowski Leszek 55, 124, 249
Kołątaj Hugo 19, 97
Komar Michał 233
Konarski Stanisław 19
Kopczyk Michał 69
Kopernik Mikołaj 71
Kornhauser Julian 83, 114, 116
Kotarbiński Tadeusz 22, 89–90, 96
Kott Jan 14, 55, 71, 76, 78, 79, 90, 91,
188, 261
Kowalczyk Andrzej Stanisław 14, 15,
16, 17, 18, 46, 231, 252
Kozicka Dorota 230–231, 233, 237
Kozielecki Józef 215
Kozłowski Krzysztof 47, 208
Kozmian Kajetan 19
Krall Hanna 233
Krasucki Eryk 38
Krasuski Krzysztof 115
Kraus Karl 245
Kristeva Julia 181, 233

Krleża Miroslav 140
Kruk Erwin 111
Kruszyński Zbigniew 118
Kryński Adam 7
Krzyżyk Danuta 145, 146
Kubacki Wacław 71, 74
Kubiak Zygmunt 79, 81
Kuczyńska-Koschany Katarzyna 147
Kuryluk Józef 233
Kuśniewicz Andrzej 223
Kuźma Erazm 187
Kwiatkowski Jerzy 83, 90

L

Lack Stanisław 30
Lanson Gustave 63
Latour Bruno 233
Lechoń Jan (właśc. Serafinowicz Le-
szek) 120, 249
Leggett Glenn 240
Leibnitz Gottfried Wilhelm 88
Lem Stanisław 161, 162, 249
Leśmian Bolesław 179, 180, 182
Lichański Stefan 80, 81, 99, 225
Linde Samuel Bogumił 7
Litwin Aleksander 74
Loba Mirosław 143
Locke John 88
Lubelska Magdalena 178
Lubomirski Stanisław Herakliusz 19
Lukács György 21, 22, 23
Lytard Jean-François 178

Ł

Łapiński Zdzisław 68
Łebkowska Anna 178
Łojek Jadwiga 144
Łukasiewicz Jacek 83, 84, 190

M

Mach Wilhelm 221
 Maciąg Włodzimierz 90
 Maciejewski Janusz 186
 Mackiewicz Józef 124
 Makowiecki Tadeusz 34, 35
 Malewska Hanna 33, 76
 Malinowska Elżbieta 232
 Malinowski Bronisław 194
 Małcużyński Karol 109–110
 Mann Thomas 83, 100
 Mańkowski Jerzy (tłum.) 166
 Marat Jean-Paul 70
 Marecki Piotr 187
 Marek Aureliusz 16, 18
 Maritain Jacques 75
 Markiewicz Henryk 21, 167, 171–172, 199
 Markowski Michał Paweł 150–153, 154, 181–182, 185, 201, 205–208, 233, 244, 252–253, 255
 Marks Karl 69, 255
 Maroszczuk Grażyna 243–244
 Martini Fritz 241
 Matusz Sławomir 244–245
 Matuszewski Ryszard 74, 79
 Mauriac François 71
 Mazowiecki Tadeusz 58, 106
 Mazur Daria 175
 Meegeren Henricus Antonius van 73
 Mentzel Zbigniew 116
 Michnik Adam 58
 Micińska-Kenarowa Halina 68
 Miciński Bolesław 13, 14, 15, 37, 38, 47–50, 67, 68, 98–99, 102, 122, 136, 137, 167–168, 175, 186, 189, 207–208, 209, 210, 247, 254, 255, 258
 Mickiewicz Adam 74, 157, 194, 260

Miller Joseph Hillis 163
 Miłosz Czesław 14, 15, 16, 46, 55, 57, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 73, 84, 86, 104–107, 115, 116, 117, 120, 124, 126, 194, 236, 237, 247, 249, 252
 Minturno A.S. 164
 Misiorny Michał 123–124
 Mochacki Maurycy 19, 20
 Mongin Olivier 180
 Montaigne Michel de 17, 18, 26, 30, 31, 32, 33, 39, 40, 42, 62, 72, 87, 88, 89, 99, 102, 117, 122, 135, 139, 140, 143, 145, 164, 165, 170, 199, 206, 210, 227, 252
 Morawski Stefan 22, 72
 Mrożek Sławomir 116
 Musil Robert 100, 221, 223

N

Naganowski Egon 100–101, 140, 221, 223
 Napierski Stefan 36, 41
 Nasiłowska Anna 44, 114
 Nawarecki Aleksander 260–261
 Niedźwiedzki Władysław 7
 Nikifor 227
 Nowaczyński Adolf 26, 27
 Nowak Zbigniew Jerzy 191–192
 Nowakowski Zygmunt 120
 Nycz Ryszard 21, 22, 23, 58, 186, 212, 242–243

O

Okopień-Sławińska Aleksandra 196
 Olejniczak Józef 185, 209, 229, 248
 Opacki Ireneusz 20, 196–198, 199, 213, 220, 232, 233
 Orlicki Sławomir 101–102, 240, 241

Ostaszewska Danuta 191, 200, 214
Ostrowski Witold 97, 98, 135–136,
200–201, 239–240, 241

P

Pacholski Arkadiusz 185
Pankiewicz Józef 71, 72
Paqot Thierry 180
Parandowski Jan 13, 53, 67, 71, 75, 77,
78, 186, 219
Parnicki Teodor 190
Pasterski Janusz 187, 244
Paszyński Włodzimierz 146–147
Pater Walter 140
Pawlikowski Michał 35
Pawlus Marta 136, 201
Pawłowski Włodzimierz (tłum.) 122
Paźniewski Włodzimierz 128, 140,
245–246
Peiper Tadeusz 72
Piechal Marian 34
Pilch Jerzy 257
Piłsudski Józef 34
Platon 16, 18, 170
Plucińska-Smorawska Katarzyna 69
Plutarch 18
Podhorski-Okolów Leonard 74
Pokojska Agnieszka (tłum.) 162
Polgar A. 245
Pollakówna Joanna 118
Pomian Krzysztof 57
Pope Alexander 201, 202
Popper Leo 21, 22
Potocki Jan 79
Potrykus-Woźniak Paulina 156, 159,
201, 202
Proust Marcel 181, 221
Pruszyński Mieczysław 70

Przybylska Renata 144
Przybylski Ryszard 19, 20, 79, 136
Przybylski Ryszard K. 58
Przymuszała Beata 167
Puzyna Konstanty 90
Pytasz Marek 186, 229

R

Rabizo-Birek Magdalena 154
Radziwiłł Krzysztof 74
Regiewicz Adam 145
Rej Mikołaj 97, 201
Rilke Rainer Maria 147
Robespierre Maximilien de 70
Rogoziński Julian 83–84
Rohner Karl 127
Rorty Richard 178, 179
Rosiek Stanisław 83
Roszak Joanna 147
Rott Dariusz 232
Rowiński Cezary 101
Rożek Lucyna 261, 263
Rudnicki Adolf 78, 91, 225
Rymkiewicz Jarosław Marek 81, 233

S

Sakowski Juliusz 249
Salten Felix 245
Sardanapal 19
Sarnowska-Temeriusz Elżbieta 166
Sawicki Stefan 199–200
Scaliger Julius Caesar 105–166
Schiller Friedrich 164
Schopenhauer Arthur 22, 168
Sendyka Roma 9, 25, 26, 28, 29, 30, 36,
37, 39, 85, 157, 186, 208, 217, 224,
233–234, 236
Seneka 16, 18

- Shakespeare William 161, 170
 Shipley Joseph T. 16, 60, 61, 63, 97, 239–240
 Sieradzki J. 52
 Sikora Irena 16, 17, 20, 99, 201
 Sinkowa Zofia 141
 Skarga Barbara 233, 256
 Skarga Piotr 19, 97
 Skwarczyńska Stefania 32, 35, 42, 133, 139, 163–164, 172–177, 182, 188, 191, 196
 Skwarczyński Adam 34
 Sławiński Janusz 128, 196, 199
 Słowacki Juliusz 19, 76, 194
 Smith Edwin 240
 Smoleński Paweł 58
 Smulski Jerzy 68
 Sokołowski Kazimierz 52
 Sokrates 18
 Sontag Susan 178
 Spengler Oswald 194
 Spytkowski Józef 26
 Staël Germaine de 163
 Staff Leopold 74
 Stala Marian 116, 144
 Stalin Iosif (właśc. Dżugaszwili I.W.) 70, 72
 Starowieyska-Morstinowa Zofia 76, 78, 183
 Stasiuk Andrzej 154–156, 257, 258–259
 Staszic Stanisław 19, 97
 Steele Richard 141
 Stein Gertruda 188
 Stempowski Jerzy (pseud. Hostowiec Paweł) 13, 14, 16, 33, 36, 37, 46, 47, 53, 54, 56, 57, 59, 64, 65, 67, 84, 94, 96, 102, 108, 116, 117, 119, 120, 122, 124, 125, 127, 136, 137, 145, 156, 161–162, 168–169, 170, 186, 189, 209, 210, 229, 233, 247, 252, 254–255, 258, 261
 Stevenson Robert L. 140
 Steward John L. 240, 242
 Stępień Marian 27, 124–126
 Stróżyński Tomasz (tłum.) 186
 Strzelecka Jolanta 110
 Strzelecki Jan 81
 Strzyżewski Tomasz 58
 Sulikowski Andrzej 225
 Szczepański Jan Józef 80, 225–229
 Szczerbakiewicz Rafał 231–232
 Szmidt Andrzej 128
 Szuman Stefan 72, 73
 Szymański Wiesław Paweł 68
 Szymborska Wisława 215
- Ś**
 Śniadecki Jan 19
 Śniadecki Jędrzej 19
 Święch Jerzy 44
 Świętochowski Aleksander 19
- T**
 Tarnowska Maria (tłum.) 15
 Tatarkiewicz Władysław 23, 31, 32, 87–89, 90, 96, 164–165
 Tatarkiewiczowa Teresa 32
 Taylor Charles 243
 Tazbir Mieczysław 90
 Terlecki Tymon 58–60, 62, 64, 67, 84, 107, 117, 120, 121, 134, 240, 249
 Terrasse Jean 200
 Timoszewicz Jerzy 65, 117, 120
 Tischner Józef 233
 Tołstoj Lew 74, 100, 223

- Tomasik Wojciech 68, 150, 185, 206, 253
Tomkowski Jan 186, 209, 261
Treugutt Stefan 106
Truffau Paul 63
Trzynadlowski Jan 192, 195
Turnau Jan 111
Twardowski Kazimierz 152, 181
Tynecka-Makowska Słowinia 136, 200
- U**
Ugrešić Dubravka 140
Ulewicz Tadeusz 26
Ulicka Danuta 167
Unamuno Miguel de 39
Uniłowski Krzysztof 197
Ursel Marian 9, 185, 201
- V**
Van Tieghem Paul 191
Vincenz Stanisław 14, 16, 46, 54, 56, 65, 66, 67, 85, 116, 119, 122, 124, 126, 127, 247, 249, 252, 253–254, 255, 258
- W**
Walas Teresa 44
Walker Hugh 240
Wałęsa Lech 106, 109
Warren Austin 167, 169–170
Wasiutyński Jeremi 71
Wat Aleksander 125, 249
Wążyk Adam 68, 75, 221
Wellek René 167, 169–170
Werner Andrzej 106, 107
Wierzyński Kazimierz 120, 124, 249
Winnicka Ewa 146–147
Wiszniewska Monika 76
Witkiewicz Stanisław Ignacy 223, 252
Witkowska Alicja 219
Witkowska Alina 19
Wittbrot Marek 147
Wittlin Józef 33, 37, 53, 54, 56, 84, 116, 120, 125, 126, 127, 137, 145, 209, 210, 249, 250
Wojdyło Marek 114
Wolter (Voltaire; właśc. Arouet François Marie) 39
Woźniakowski Jacek 75
Wroczyński Tomasz 128, 200, 201, 204–205, 218, 242
Wróblewski Maciej 144–145
Wyka Kazimierz 13, 14, 15, 16, 21, 27, 28, 29, 36, 37, 38, 41, 46, 47, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 78, 81, 84, 85–86, 92, 93, 96, 111–113, 133, 148, 182, 193–195, 209, 211, 224
Wyka Marta 14, 15, 53, 144, 206, 235–236, 247
Wyskiel Wojciech 120–121, 122
Wysłouch Seweryna 58, 167, 184, 186, 213–214
Wyspiański Stanisław 33, 172
Wyszkowski Krzysztof 106
- Z**
Zabierowski Stefan 80, 219, 229, 263
Zaczkowski Piotr 157
Zagajewski Adam 56, 83, 116
Zagórski Jerzy 76, 78, 79
Zawadzki Andrzej 23, 24, 25, 47, 157, 237
Zawodziński Karol Wiktor 74, 75
Zeler Bogdan 145, 146, 230, 257, 263
Zgorzelski Czesław 196–198, 199
Zgólkowa Halina 7

Zieliński Marek 111, 119, 128
Zimand Roman 106, 123
Znaniński Florian 49
Zwierzyński Leszek 219, 263

Ż

Żeleński Tadeusz Boy zob. Boy-Że-
leński Tadeusz
Żółkiewski Stefan 86, 172

Małgorzata Krakowiak

Coping with an essay

Studies on Polish research on a literary essay

Summary

Coping with an essay shows two research perspectives. The part entitled *The presence of an essay in the Polish literature* is a historical perspective of the very phenomenon. Motivating it, the assumption is that writing essays consciously, as texts clearly different from others, by Polish authors has been dated back to the 1920s. A separate, but parallel issue was the ingraining of the term „essay” in the awareness of the participants of the Polish literary life, and various propositions to define its scope. Chronologically, the research and literary reactions to the appearance of subsequent texts referred to as essays were traced. Historical conditions influencing an increase in knowledge on a Polish essay, created and read under the circumstances of both a free flow of ideas, and gradually with a return of the literary diaspora overcome at the end of the century.

The part called *In the circle of the theory* contains five cross-sectional perspectives of an essay, already treated as a defined genological model. Analysing various theoretical standpoints, and observing contemporary linguistic tendencies, first terminological misunderstandings were presented, and a suggestion to specify the name designation (in order to achieve a communicative efficiency) was offered. Complex conditions of pronouncing a literary nature of an essay were shown from today's point of view. The author was confirmed in her beliefs that being in favour of the existence of a paradoxically precise genre model of an essay is justified. Finally, the popularization of writing forms deriving from a literary essay in its traditional form (which is still gaining new textual realizations). It concerns both the esseisation of various texts described by researchers for a long time, and a hypothetical prediction concerning significant trends in the Polish literature nowadays.

Małgorzata Krakowiak

Dem Essay entgegenreten

Studien zum Thema: polnische Forschungen über literarisches Essay

Zusammenfassung

Das Buch *Dem Essay entgegenreten* stellt zwei Forschungsperspektiven dar. In dem Teil *Das Essay in der polnischen Literatur* wird das Thema vom historischen Standpunkt aus betrachtet. Die Verfasserin hat angenommen, dass sich polnische Autoren mit dem Essay – als einem separaten literarischen Genre – ganz bewusst seit 20er Jahren des 20.Jhs befassen. Ein ganz anderes Problem ist, wie und in welchem Ausmaß sich die Bezeichnung „Essay“ in dem Bewusstsein der Teilnehmer des literarischen Lebens in Polen eingeprägt hat. Die Verfasserin hat chronologisch die Publikationen untersucht, die eine Reaktion auf erscheinende und als Essays bezeichnete Texte waren. Sie nannte historische Bedingungen, die im 20.Jh für die Entwicklung des Wissens über das polnische Essay ausschlaggebend waren. Das Essay war damals geschrieben und gelesen sowohl beim freien Ideenfluss, wie auch als Ausdruck der Ende des Jahrhunderts wieder überwundenen literarischen Diaspora.

Der Teil *Im Theorienkreis* enthält fünf Querschnitte durch das Essay, das schon als ein bestimmtes genologisches Modell gilt. In Bezug auf verschiedene theoretische Standpunkte und gegenwärtige Sprachtendenzen stellt die Verfasserin terminologische Missverständnisse fest und schlägt zwecks besserer Kommunikationseffektivität vor, das Designat des Namens genauer zu bestimmen. Sie nennt die aus heutiger Sicht komplizierten Bedingungen, die darüber entscheiden, dass ein Essay als ein literarisches Werk betrachtet wird. Die Verfasserin hat sich in der Überzeugung bestärkt gesehen, dass das Vorhandensein von dem präzisen Genre „Essay“ ganz berechtigt ist. Schließlich beschreibt sie die Verbreitung von den Schreibformen, die von dem literarischen Essay in dessen traditioneller Form (die immer wieder neue Textformen annimmt) entstehen. Das betrifft sowohl die von den Wissenschaftlern schon seit langem geschilderte Essayisierung von der Aussage, wie auch die hypothetische Prognose für bedeutende Trends in der heutigen polnischen Prosa.

Redakcja
Barbara Malska

Projekt okładki, stron tytułowych i działowych
Piotr Kossakowski

Redakcja techniczna
Małgorzata Pleśniar

Korekta
Mirosława Żłobińska

Skład i łamanie
Marek Zagniński

Copyright © 2012 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-2147-9
(wersja drukowana)

ISBN 978-83-8012-504-9
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 18,5. Ark. wyd. 19,5. Papier
offset. kl. III, 90 g

Cena 24 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.
M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

[Kup książkę](#)

Małgorzata Krakowiak Mierzenie się z esejem

Cena 24 zł (+ VAT)

ISSN 0208-6336

[Kup książkę](#)